

Федосова О.В.

головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

ЩОДО УЧАСТІ ЗАКОННОГО ПРЕДСТАВНИКА НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОВОГО У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

Однією з важливих процесуальних гарантій забезпечення інтересів неповнолітнього у кримінальному процесі є участь його законного представника. Безумовно, дослідженню прав і законних інтересів неповнолітнього, його правового статусу під час кримінального провадження присвятили свої наукові праці чимало науковців, серед яких варто відзначити таких як О.М. Бандурка, Ю.М. Грошевой, Г.К. Кожевніков, О.О. Левендаренко, Г.М. Міньковський, Д.П. Письменний, В.А. Рибальська, В.М. Трубніков, Н.В. Шость, та інші. Разом із тим окремі організаційні та правові аспекти забезпечення прав і свобод неповнолітніх, зокрема, участь їх законних представників під час кримінального провадження потребують, на наш погляд, подальших наукових досліджень, що, в свою чергу, сприятиме вдосконаленню діючого кримінального процесуального законодавства.

Необхідність участі законного представника неповнолітнього у кримінальному провадженні обумовлена двома обставинами: неповнотою процесуальної дієздатності неповнолітнього та відповідальністю за виховання й поведінку неповнолітнього законними представниками [1, с. 86].

Відповідно до частини 2 статті 44 КПК як законні представники неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни, піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники

органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний [2].

Законний представник відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України є стороною захисту. За загальним правилом, участь законного представника у кримінальному провадженні є його правом, а не обов'язком. Разом з тим, під час допиту неповнолітнього, який не досяг 16 років або визнаний розумово відсталим за рішенням суду участь законного представника у допиті є обов'язковою (частина 1 статті 491 КПК). Крім цього, відповідно до частини 2 статті 488 КПК законні представники можуть бути допитані як свідки [2].

Кримінальним процесуальним законодавством України передбачено, що законний представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим неповнолітнім і не може бути доручена представнику. Необхідно зазначити, що згадане положення є малоінформативним навіть для осіб, які мають юридичну освіту, не кажучи вже про законних представників, чиї знання права, як правило, є вкрай обмеженими. Крім цього, у Кримінальному процесуальному кодексі України не вказано, реалізація яких саме процесуальних прав не може бути доручена представникові.

Також, варто звернути увагу на те, що оскільки у ст. 44 КПК України йдеться про законного представника підозрюваного, то зазначений учасник кримінального провадження допускається до участі в ньому з моменту, коли неповнолітньому повідомлено про підозру або затримано за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Особа, яка бажає бути законним представником, повинна надати слідчому чи прокурору документи, що підтверджують факт споріднення з неповнолітнім підозрюваним, або той факт, що вона працює в установі чи організації, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, і компетентна представляти його інтереси у правоохоронних та судових органах. Про залучення законного представника

слідчий, прокурор виносить постанову, копія якої вручається законному представнику.

Важливо зазначити, що під час кримінального провадження щодо неповнолітнього законні представники зобов'язані використовувати всі не заборонені законом засоби та способи з метою захисту законних інтересів неповнолітнього, якого вони представляють, а саме: з'являтися за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді, суду (ст. ст. 135, 489 КПК України); брати участь у допиті малолітньої або неповнолітньої особи (ст. ст. 226, 490, 491 КПК України) та в разі проведення слідчих (розшукових) дій за участі малолітньої або неповнолітньої особи (ст. 227 КПК України) [2]. Як і під час допиту, так і під час проведення слідчих (розшукових) дій законному представникові роз'яснюється його обов'язок бути присутніми під час допиту, а також право заперечувати проти запитань і ставити запитання. Крім того, за наявності підстав законні представники негайно сповіщаються про затримання чи тримання під вартою неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого (ст. 492 КПК України).

Разом із тим участь законного представника у кримінальному провадженні не обмежується лише представництвом законних інтересів неповнолітнього, який унаслідок свого недостатнього розвитку, інтелекту, обмеженої процесуальної дієздатності потребує цього, він за своїм процесуальним статусом має право здійснювати захист власних інтересів, які можуть бути порушені під час досудового та судового слідства. Однак інтереси неповнолітнього не завжди збігаються з власними інтересами законного представника, а в деяких випадках його дії завдають шкоди інтересам неповнолітнього.

У цьому зв'язку варто зазначити, що законодавець передбачає обмеження участі законного представника у виконанні окремих процесуальних чи судових дій або взагалі його усунення від участі у кримінальному провадженні, якщо це може завдати шкоду інтересам неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, і залучення, замість

нього, іншого законного представника (ч. 3 ст. 488 КПК України). Так, законний представник підлягає заміні, якщо він є підозрюваним або обвинуваченим у вчиненні кримінального правопорушення, яким неповнолітньому заподіяна шкода; якщо він є захисником або надає правову допомогу підозрюваному, обвинуваченому неповнолітньому; якщо він своїми діями шкодить інтересам неповнолітньому або зловживає наданими йому повноваженнями; якщо він унаслідок своєї бездіяльності не реалізує повноважень, наданих йому законом, тощо. Отже, у разі якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам неповнолітнього, слідчий або прокурор повинні замінити такого законного представника іншим з числа осіб, перелік яких зазначений вище. Водночас, необхідно зазначити, що механізм заміни таких законних представників законодавчо чітко не визначено.

У цьому зв'язку слушною є позиція авторів, які пропонують суб'єктам кримінального провадження, до обов'язків яких входить призначення законного представника, більш активно виявляти наявність або відсутність причин, що перешкоджають участі законного представника у провадженні у справі на різних стадіях. На сьогодні це питання вирішується слідчим або суддею на власний розсуд [3, с.84].

Таким чином, при вирішенні питання про участь законних представників на досудовому розслідуванні при повідомленні про підозру, в допиті неповнолітніх підозрюваних, потрібно брати до уваги такі моменти: почуття, які відчують неповнолітні до даних осіб і можливість їх негативного впливу на неповнолітнього в процесі допиту чи іншої слідчої (розшукової) дії.

Підводячи підсумки викладеному, доходимо висновку, що положення чинного кримінального процесуального законодавства, яким регламентується участь законного представника неповнолітнього, чітко не визначає коло прав та обов'язків законних представників у кримінальному процесі, а практика його правозастосування не повною мірою відповідає завданню забезпечення

прав і законних інтересів неповнолітніх. У зв'язку з цим пропонуємо закріпити в Кримінальному процесуальному кодексі України окремі статті, у яких буде сформульовано кримінально процесуальне визначення та основні права й обов'язки законного представника неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого як самостійного учасника кримінального процесу.

Список використаної літератури:

1. Мельникова Э.Б. Ювенальная юстиция. Проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии / Э.Б. Мельникова. – М., 2001, С. 86.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

3. Артеменко І.І. Деякі аспекти залучення законного представника у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх / І.І. Артеменко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Випуск 35.– 2015. Частина I. Том 3. – С.82-85.